

CIEGER ANDRÁS

„Kicsit túlzottnak éreztem a Szent István-korra való visszaemlékezést”

A kádári emlékezetpolitika és az Aranybulla-emlékmű Székesfehérvárott

Absztrakt

1972-ben sor került a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosítására. Az 1972. évi I. törvény preambuluma is módosult: Kádár János kezdeményezésére az alkotmány bevezető részébe bekerült az ország ezeréves hagyományaira való utalás. A párt hivatalos állásfoglalásaiban a proletár internacionalizmus mellett hangsúlyosabb szerepet kapott a szocialista patriotizmus erősítése, ezáltal a történelmi tradíciók egyre inkább pozitív elemként jelenhettek meg. Ugyanakkor a nemzeti múlt felé fordulás is csak részleges lehetett, hiszen ezek után sem eshetett halványabb fény a szocializmus vívmányaira, valamint továbbra is el kellett kerülni a burzsoá nacionalizmus csapdáját. Ez a kettős beszéd jól érzékelhető a székesfehérvári Aranybulla-emlékmű felállítása kapcsán is. 1972-ben sajátosan összefonódott az erős szakrális és közjogi múlttal, évszázados polgári értékvilággal rendelkező város ezredévi ünnepe, valamint a szocialista rendszer önlegitimációs törekvése, a nemzeti köntösbe öltöztetett alkotmányozás. Mindez meglehetősen különös együttállását eredményezte a nemesi („feudális”) és a kádári alkotmánynak. A tanulmány amellet érvel, hogy önmagában az Aranybulla kiadásának 750. évfordulója a szocialista rendszerben nem lett volna elegendő indok az emlékműállításra, ha az általánosabb politikai légkör nem teszi azt lehetővé.

Kulcsszavak: Aranybulla-emlékmű, szocialista alkotmány, emlékezetpolitika, ezeréves múlt, Székesfehérvár, Lenin

Abstract

In 1972, the Constitution of the Hungarian People's Republic was modified. The preamble of the 1st Act of 1972 was also modified: on the initiative of János Kádár a reference to the country's thousand-year-old traditions was added to the introduction of the Constitution. In the official declarations of the party besides the proletarian internationalism the strengthening of the socialist patriotism obtained a more emphasised role, therefore historical traditions started to gain more positive connotations. Nevertheless, the emphasis on the national past could only be limited because it could not overshadow the achievements of socialism, nor could lead to the bourgeois trap of nationalism. This doublespeak can also be well-detected in relation to the erection of the Golden Bull monument of Székesfehérvár. In 1972 the millennial celebration of a town with strong sacral past and constitutional traditions as well as with century-old civic values were interwoven with the legitimizing ambitions of the socialist regime and the

nation-centred modification of the Constitution. All of the aforementioned created a rather unique compound of the medieval unwritten ('feudal') and the Kádarian constitutions. This study argues that the 750th anniversary of the Golden Bull could not be a strong enough reason in the socialist regime for the erection of a monument without the generally favourable political circumstances.

Keywords: Golden Bull monument, socialist constitution, remembrance policy, thousand-year-old past, Székesfehérvár, Lenin

Múltértelmezési félfordulat

Mint ismeretes, 1972 áprilisában sor került a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosítására. Az úgynevezett kádári alkotmány, az 1972. évi I. törvény kismértékben bővítette az országgyűlés jogköreit és az állampolgárok jogait, valamint hozzányúlt az alkotmány preambulumaéhoz is. Kádár János, az MSZMP főtitkára ugyanis javasolta az előbeszéd tartalmi átalakítását: „Kell ennek egy kis nemzeti karaktert adni.”¹ E szimbolikus emlékezetpolitikai gesztus képezi írásunk tágabb kontextusát.

A másfél éves előkészítés után, 1972 februárjában Biszku Béla által az MSZMP Politikai Bizottsága elé terjesztett szövegtervezet még semmilyen formában nem hivatkozott a magyar történelem régebbi fejezeteire. Kádár János kezdeményezésére azonban az alkotmány bevezető részébe bekerült az ország ezeréves hagyományaira való utalás: „Magyarországot több mint egy évezreden át a nép munkája, áldozatvállalása, társadalomformáló ereje éltette és tartotta fenn.” Egy visszaemlékezés szerint azért került sor a preambulum megváltoztatására, mert azt az 1948 után meggyökeresedett kommunista múltértelmezést kívánták meghaladni, miszerint az önálló magyar államiság lényegében csak a Vörös Hadsereg felszabadító hadműveletei nyomán jött létre, amely „szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát”. Az 1972-ben módosított kommunista („rákosista”) alkotmány, az 1949. évi XX. törvény egyedül az 1919-es Tanácsköztársasággal tett kivételt, de az ezeréves múlt más eseményeit nem említette.

¹ Jegyzőkönyv az MSZMP Politikai Bizottság 1972. február 1-jén tartott üléséről, HU-MNL-OL-M-KS 288 5/573. 280–281. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/mszmp-jegyzokonyvek/adatlap/720> (Letöltve: 2022. október 22.) Ehhez lásd még Vastagh 2017.

A kádári puha diktatúra azonban már nem kívánta a múltat végképp eltörölni. Az 1960-as évektől kezdve – a keleti blokk más országaihoz hasonlóan – a párt különböző szerveinek hivatalos állásfoglalásaiban a proletár internacionalizmus mellett hangsúlyosabb szerepet kapott a szocialista patriotizmus erősítése, ezáltal a történelmi tradíciók egyre inkább pozitív elemként jelenhettek meg a múlt elbeszélésében.² Ennek részeként az alkotmánymódosítás „mindjárt első soraiban tett egyfajta bátor-talan kísérletet is arra, hogy igazságot szolgáltatson az ezeréves magyar államiságnak”.³ Darvas József, a Hazafias Népfront alelnöke e döntést így indokolta a törvényjavaslat vitájában: „Ezt a kiegészítést – bár csak néhány mondatról van szó – roppant fontosnak és elvi jelentőségűnek érzem. Emberi közösség, népi, nemzeti közösség nem élhet és nem fejlődhet egészségesen önbecsülés nélkül. Mások megbecsülését sem követelheti e nélkül, de ő sem tud másokat e nélkül igazán megbecsülni. A nemzeti önbecsüléshez tartozik az is, hogy mit tart a maga múltjáról, mit vall a maga hagyományairól. A nemzeti önismeret egy nép morálja.”⁴

Ezzel egy időben azonban a szocialista alkotmányosság mellett folytatott nyílt agitációt a konszolidáció jegyében az alapértékek agyonhallgatása váltotta fel, az alkotmány ismerete erősen megkopott, augusztus 20-i ünnepe pedig fokozatosan egyfajta jellegtelen népünnepéllé változott: akkoriban lett például állandó része a napnak a vízi- és légitársaságok, később pedig a népművészeti kirakodóvásár.⁵ Már egy 1965-ben készített felmérés azt jelezte, hogy meglehetősen bizonytalan a lakosság jogismerete, különösen az alkotmányjog (államjog) területén.⁶

Ugyanakkor a nemzeti múlt felé fordulás is csak részleges lehetett, hiszen ezek után sem eshetett halványabb fény az ország történelmének új korszakára és a szocializmus vívmányaira, valamint továbbra is el kellett kerülni a burzsoá nacionalizmus csapdáját. Ez a kettős beszéd jól érzékelhető volt az alkotmánymódosítás vitája során is. Miközben bekerült a szövegbe a magyar nép ezeréves múltjára való utalás, Kállai Gyula, az alkotmánymódosítást előkészítő országgyűlési bizottság vezetője azt bi-

2 Pap 2021, 278. Ehhez lásd még Gyarmati 1995.

3 Kovács 1989, 45.

4 Darvas József 1972. április 19-én (8. ülés) elmondott beszédét lásd Országgyűlési napló 1978, 584.

5 Kovács 2006, 115–193.

6 Kulcsár 1974, 231–261.

zonygatta, hogy „[t]öbb mint negyedszázada, végleg a történelem süllyesztőjébe került s emlékezetünkben is egyre halványabban él az úgynevezett »ősi«, »történelmi«, »ezeréves« alkotmány korszaka”.⁷ Ráadásul szűkebb témánk, az Aranybulla mindössze egyszer került elő a vitában, akkor is negatív összefüggésben: Kádár János pártfőtitkár szerint II. András oklevele és Werbőczy törvénykönyve az elnyomó feudális uralkodó osztály érdekeit szolgálta.⁸

Érdekes párhuzamként itt említjük meg, hogy a magyar alkotmányosság múltja az amerikai törvényhozásban is téma volt 1972-ben, ami ugyancsak óvatosságra inthette a hazai pártvezetőket, akik a magyar történelmet a szocialista rendszer legitimációs eszközeként kívánták felhasználni. Az amerikai magyar közösségek ugyanis előadásokat, megemlékezéseket rendeztek és cikkeket jelentettek meg az Aranybulla kiadásának 750. évfordulójára, amit „a magyar nemzeti ellenállási jog” ünnepeként értelmeztek. „Éppen az ellenállási jog gondolata az, mely ma – amikor a magyar nemzetet elemi szabadságjogaitól fosztották meg – különös aktualitást ad az Aranybulla történelmi jelentőségű évfordulójának. Ennek kell évszázados hagyományokra visszatekintő jogi alapot adnia a hatalmat Magyarországon napjainkban bitorló kommunista uralommal szembeni ellenállásunknak, melyben a magyar emigráció egy a hazai magyarsággal. A Magyar Szabadságharcos Szövetség kötelességének érzi, hogy a szabadföldi magyarság figyelmét ráirányítsa erre a nagyjelentőségű évfordulóra és emlékeztesse rá a vasfüggöny mögött élő véreinket is.”⁹ Az emigráns társadalmi szervezetek akciót szerveztek az Amerikai Egyesült Államok Képviselőházának tájékoztatására, aminek a hatására egy tucatnyi amerikai képviselő szólalt fel az év folyamán a magyarok ügyében, méltatva a „magyar *Magna Charta*” jelentőségét.¹⁰

7 Kállai Gyula 1972. április 19-én (8. ülés) elmondott beszédét lásd Országgyűlési napló 1978, 553.

8 Kádár János 1972. április 19-én (8. ülés) elmondott felszólalását lásd Országgyűlési napló 1978, 569.

9 *Katolikus Magyarok Vasárnapja* (Ohio), 1972. február 20., 8. sz.

10 *New Yorki Magyar Élet*, 1972. július 15., 29. sz.

Székesfehérvár millenniuma

A kádári alkotmányról folyó parlamenti vitával párhuzamosan Székesfehérvár jelentős ünnepre készült: a város 1972-ben ünnepelte alapításának ezredik évfordulóját. Ráadásul mindez egybeesett az Aranybulla kiadásának 750. jubileumával, márpedig a város és az oklevél kapcsolata nyilvánvaló: II. András dekrétumában ígéretet tett, hogy Szent István király ünnepét minden évben igyekszik a városban ünnepelni és az elébe terjesztett peres ügyekben eljárni (1. pont).¹¹ 1972-ben tehát sajátosan összefonódott az erős szakrális és közjogi múlttal (ti. „koronázó város”), évszázados polgári értékvilággal rendelkező város ünnepe, valamint a szocialista rendszer önlegitimációs törekvése, a nemzeti köntösbe öltöztetett alkotmányozás, kiegészülve a központilag támogatott lokálpatriotizmus élénkítésével.¹² Mindez meglehetősen különös együttállását eredményezte a nemesi és a kádári alkotmánynak. Miközben a város pályázatot írt ki egy Aranybulla-élmű elkészítésére, a helyi ünnepek pártpolitikai irányelvei a marxista ideológia terjesztését, a szocialista építőmunka eredményeinek bemutatását és a szocialista hazafiság erősítését határozták meg célként.¹³ Székesfehérvár ezeréves múltjától, a város történelmi levegőjétől azonban még a vezető káderek sem tudtak szabadulni. A Fejér Megyei Tanács frissen kinevezett elnöke, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, Tapolczai Jenő például visszaemlékezésében így ír a megyeszékhelyről: „Örökké emlékezni fogok azokra az érzésekre, amelyek foglalkoztattak, amikor az első napokban esténként a megyei pártbizottságtól a megyei tanácsig sétálva tettem meg az utat, most már mint megyei tanácselnök. Minden idegennek tűnt. Eszembe jutott dr. Tilinger István városi tanácselnök tájékoztatója a városról; az, hogy itt több mint harminc királyt koronáztak meg. Még furcsább érzések kerítettek hatalmukba, amikor a püspöki palotához és a romkerthez érkeztem: valósággal megcsapott a múlt lehelete.”¹⁴ Tapolczai érzéseit indokolhatja, hogy korábban a szin-

11 Az 1222. évi Aranybulla szövegét lásd Bertényi 2000, 268–273.

12 A lokális hagyományok szocialista újrafelfedezéséről Horváth 2022.

13 Az MSZMP Városi Bizottsága „bizalmas” jelentése az 1000 éves fennállását ünneplő Székesfehérvár 1972. évi programjáról (Kalmár Dezső aláírásával), d. n. [1971. augusztus 26.] SZVL XXIII. 501.

14 Tapolczai 1977, 178.

tén a megyében található, ám alig húsz évvel azelőtt szocialista iparvárossá fejlesztett Dunaújváros (1961-ig Sztálinváros) első embere volt.

A fennmaradt források alapján úgy tűnik, hogy ez az erős lokális identitás megmutatkozott a város kultúrpolitikájában is. Ormos Tibor, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus igazgatója már 1967-ben a következőket jelzi a felettes minisztériumnak: „Székesfehérváron kialakulóban van (vagy már kialakult) egy sajátos, az állam központi elgondolásától független képzőművészeti kultúrpolitika... Ma már ott tartunk, hogy a fehérvári Múzeum az ún. »korszerű« törekvéseket támogatja, a központi állami szervek pedig – a retrográd konzervativizmust képviselik.”¹⁵ Problémának látta tehát, hogy a város frissebb képzőművészeti felfogásával szemben az állami kultúrpolitika könnyen maradinak tűnhet. Talán épp az ilyen helyi művészeti elképzelések szorosabb ellenőrzése érdekében járult hozzá az országos pártvezetés, hogy a jelentősebb köztéri emlékművek központi engedélyezését 1971-től a Budapesten működő lektorátus végezze.

A város Tilinger István vezetésével nagy elszánással fogott neki az ünnepségsorozat megrendezésének. Az első konkrét tervek már 1970 márciusában papírra kerültek és több hónapra terjedő nagyszabású programokról szóltak (például nemzetközi katonazenekari fesztiválról, történeti kongresszusról). A tanácselnök pedig már ekkor kifejezte szándékát, hogy a megemlékezések körébe az Aranybullát is be kívánja vonni, sőt erre az alkalomra az Országgyűlés Alkotmányjogi Bizottságának kibővített ülését is tervezte meghívni (talán eszébe juthatott az 1938-ban megrendezett Szent István-év, amikor az országgyűlés kihelyezett ülést tartott a városban).¹⁶ A hivatalos dokumentumok mintaként a Győr városi rangra emelésének 700. jubileuma tiszteletére 1971-ben megrendezett programokra hivatkoztak, valamint – a kettős beszéd kötelező elemeként – az ország felszabadításának 25. és Lenin születésének 100. évfordulójára (1970). Végül a két évvel később megvalósult ünnepségsorozat másfél hónaposra rövidült (augusztus 19-től október 1-ig tartott), az országgyűlési bizottság sem látogatott Székesfehérvárra, valamint ismereteink szerint nem készült el a megemlékezésekről szóló dokumentumfilm sem.

¹⁵ Kertész 2019, 63–64.

¹⁶ Irányelvek Székesfehérvár város 1000 éves fennállásának és az Aranybulla kiadásának 750. évfordulója megünneplésére, 1970. október 27. (Tilinger Istvan szóbeli kiegészítése) MNL FML XXXV. 63. 27-1-5.

Ugyanakkor a számítások szerint nagyjából 1,9 millió forintba kerülő programsorozat keretében több politikai-társadalmi, tudományos (például a ma is működő International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions tanácskozott az európai szabadságtelevelekről) és művészeti rendezvény, valamint sportesemények (nemzetközi birkózóverseny, női kosárlabdatorna stb.) valósultak meg a városban, melyeken összesen legalább százezer ember vett részt. Elkészült Skoda Lajos és Kalló Viktor alkotása, a már egykorúan is vitatott milleniumi emlékmű,¹⁷ továbbá az Aranybulla- és a Géza-szobor, illetve felépült az Alba Regia Szálló, és felcsendült Bárdos Lajos ez alkalomra komponált kórusműve (a vegyeskari mű szövegét Környei Elek írta). A korban ilyenkor szokásos módon a hivatalos rendezvényeket társadalmi munka is kísérte. A helyi vállalatok, a Hazafias Népfrent és egyéb intézmények anyagköltséggel együtt 24 millió forint értékű ingyenes közmunkával járultak hozzá a város fejlesztéséhez, például az „ezer év, ezer lakás”, „ezer év, ezer óra közösségi munka” és az „ezer év, ezer tő rózsza” akciók keretében.¹⁸

A város bélyegsorozat kiadásáról is megállapodott a Magyar Postával. Az eredeti elképzelések szerint, a politikai irányelvekkel összhangban az egyes címletek egyszerre ábrázolták volna a város régmúltját és szocialista jövőjét: például István király szarkofágját, a belváros történelmi sziluettjét, valamint a modern Alba Regia Szállót és a város iparát (a Videoton gyárat és termékeit vagy a Könnyűfémű épületét) stb. Szerencsére a Légrády Sándor grafikus által megalkotott szép bélyegsorozat végül megmaradt a középkori államépítés jeleneteinél, a blokkra pedig az Aranybulla szövege, illetve annak kihirdetése került.

Aranybulla kontra Lenin és a harckocsi

A város vezetőiben már 1970 októberére megszületett a döntés: az ezredévi ünnepségsorozat keretében köztéri emlékművet kell emelni az Aranybullának. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus bevonásával – számos egyeztetés után – 1971 júliusában jelent meg a pályázati felhívás, amely-

17 Még egyszer a székesfehérvári emlékműről. *Népszabadság*, 1971. szeptember 12., 215. sz.; Nagy 2006, 216–218.

18 Székesfehérvári Városi Tanács tanácsulése, 1973. március 2. SZVL XXIII. 501.

ben szerepelt, hogy „az emlékmű hangsúlyozza az első magyar alkotmány kiadásának jelentőségét, valamint azt, hogy az Aranybullát Székesfehérvárott adták ki”. Egy hónappal később a zsűri az öt beérkezett pályázatból Rétfalvi Sándor pécsi szobrász koncepcióját találta a legjobbnak. Mindazonáltal a lektorok bírálatokat is megfogalmaztak: „megoldása kisé banális”, „hibája egynézetűsége, egysíkúsága. Nem szervül plasztikai gondolatá” és nem utal Székesfehérvár és az Aranybulla kapcsolatára.¹⁹ Kétségtelenül nehéz dolguk volt a pályázóknak, hiszen egy kétdimenziós oklevél köbe vésett ábrázolása és az összetett alkotmányos gondolatok művészi megjelenítése komoly kihívást jelentett, ráadásul a kihirdetés körülményei is meglehetősen bizonytalanok (Székesfehérvár mint helyszín történelmileg nem igazolható minden kétséget kizáróan). Rétfalvi végül alkotása középpontjába az arany függőpecsétet helyezte.

A helyzetet tovább bonyolította, hogy Székesfehérvárott már korábban is állt Aranybulla-émlékmű, amelyet 1922-ben, a trianoni trauma hatása alatt avattak fel a városban. A fennmaradt fényképből ítélve az emlékmű inkább tűnhetett síremléknek: egy obeliszk kettős kereszttel. A helyi lap akkor így jellemezte az eseményt: „Kegyetlen ünnep ez. Olyan, mint a börtönében sínylődő rab születésnapjára.”²⁰ Az emlékoszlopot 1934-ben villámcsapás rongálta meg, ezért már akkor felmerült egy impozánsabb alkotás ötlete: „Az Andrássy-gyep [!] mellett, ahol az Aranybullát kihirdették, vonul el az új balatoni országút, amelyen elhaladó külföldiek figyelmét egy többnyelvű felírással ellátott, éjjel kivilágítható oszlopcsarnok méltóképpen ráirányítaná az Aranybulla jelentőségére.”²¹ A tervezett látványosságból azonban semmi sem lett, és az emlékmű felállítását támogató pénzgyűjtő akció is botrányba fulladt.²² Végül a második világháborúban ismét megsérült emlékoszlopot elbontották.

1970-ben az emlékmű eredeti helyére, a Csúcsos-hegyre egy T-34-es harckocsi került „a város felszabadításában részt vett szovjet páncélosok emlékére”, mintegy a rákosista alkotmány szellemében jelezve, hogy a Szovjetunió felszabadító hadműveleteivel új időszámítás kezdődött Ma-

19 Jegyzőkönyv a bírálóbizottság 1971. augusztus 31-én tartott üléséről. SZM-KEMKI-ADK Képző- és Iparművészeti Lektorátus iratai, 25000/2014/KÖ/1/708 - R/XIII.

20 Monory-Kovács, 1922.

21 *Nemzeti Újság*, 1936. augusztus 30., 198. sz.

22 *Budapesti Hirlap*, 1936. október 18., 239. sz.; *Nemzeti Újság*, 1936. október 20., 240. sz.

gyarországon, amely eltörölte a középkorra visszanyúló alkotmányos hagyományok emlékét.

A két évvel később bekövetkező múltértelmezési félfordulat hatására azonban a Fejér megyei pártbizottság 1972 nyarán határozatban mondta ki, hogy az évfordulós ünnepi beszédeknek a tervgazdálkodás és a szocialista demokratizmus témái mellett az alkotmánymódosítás jelentőségére is ki kell térniük.²³ Ennek megfelelően Tilinger István tanácselnök beszédében leleményesen hidalta át a feudális múlt és a szocialista jelen közötti szakadékot: „A középkori »törvénylátó napok« hagyománya – augusztus 20-a –, melyet a szocializmust építő népünk új tartalommal megtöltve a Magyar Népköztársaság alkotmányának ünnepévé tett, a legméltóbb időpont millenniumi ünnepsorozatunk megnyitására.”²⁴ Végül az új Aranybulla-emlékművet a város „a régészetileg és történelmileg hitelesnek tartott Székesfehérvár Andrásgyepi-dűlő északi részén”, az akkori Vöröshadsereg (ma: Budai) út és a Rácbánya közötti területen állították fel.

Érthető módon a múltértelmezési fordulat nem lehetett teljes, így például az Aranybulla-emlékművet nem láthatták el értelmező felirattal: „A művész közlése szerint ezt a székesfehérvári Tanács lefújta. Nem tudom, hogy ezek után a történelem részleteiben és a latin nyelvben járatlan néző a király latin köriratú, és rövidítésekkel teli pecsétjéből tudni fogja-e, miért is van itt ez az emlékmű tulajdonképpen?” – tette szövé a hiányosságot a lektori vélemény.²⁵ Úgy tűnik, hogy a középkori múlt hivatalos, de bizonytalan szocialista értelmezése, tehát az emlékműállítás kőbevésett megindoklása csak zavart okozott volna a lakosság fejében. Jellemző módon maga a művész is hibásan oldotta fel a pecsét latin köriratának rövidítéseit.²⁶ Ismereteink szerint a szobor körül rendszeres megemlékezéseket sem tartottak a szocializmus évtizedeiben.

Talán ugyanennek a részleges emlékezetpolitikai fordulatnak tudható be, hogy a koronázóvárosban nem állítottak szobrot Leninnek. A helyi pártszervek ugyanis a kommunista állam alapító atyjának századik szü-

23 Az 1972. II. félévi politikai ünnepekről határozat, 1972. július 26. MNL FML XXXV. 51. 19-1-3.

24 Városi Tanács ünnepi tanácsulése, 1972. augusztus 19. Tilinger István beszéde. SZVL XXIII. 501.

25 Aranybulla-emlékmű, Cifka Péter lektori véleménye, 1972. április 14. SZM-KEMKI-ADK Képző- és Iparművészeti Lektorátus iratai, 25000/2014/KÖ/1/708 - R/XIII.

26 Smohay 2012, 19.

letésnapját (1970) és Székesfehérvár ezeréves évfordulóját azzal kívánták összekötni, hogy tervbe vették egy új városrész felépítését, a megyei tanács klasszicista stílusú épülete elé pedig dísztribünt, valamint egész alakos Lenin-szobrot álmodtak, „ezért megfelelő ünnepélyes, monumentális és reprezentatív tervezésű és kivitelezésű legyen, mind művészi megfogalmazásában, mind pedig anyagában és környezetének megoldásában”.²⁷ Talán Dunaújváros példáját akarták követni, amely 1970-ben kapott Lenin-szobrot modern tanácsházája elé. Székesfehérvárott azonban egy év múlva különböző városrendezési okokra (például térkialakítási problémákra) hivatkozva az elképzelés lekerült a napirendről. A források tanúsága szerint már csak a város párttitkára erőltette a szoborállítást a marxista ideológia terjesztése és a szocialista közgondolkodás fejlesztése érdekében: a Lenin-szobor legyen meg, még akkor is, ha nagy erőfeszítésbe kerül, „próbáljuk kifogni azt a támadást, hogy mi csak a múltnak állítunk emléket. Többet jelentene minden más időpontnál, ha a város ezeréves évfordulóján állítanánk fel.”²⁸ Ismereteink szerint köztéri Lenin-szobrot a későbbiekben sem állítottak Székesfehérvárott, ellenben 1972-ben felavatták a város feltételezett alapítójának, Géza fejedelemnek a szobrát, Meszlényi János alkotását. „Politikai okai vannak, hogy Gézának szobrot állítunk. A szentistváni városalapítási szemléletet akarjuk a helyére tenni, mert Géza alapította és nem Szent István” – adott politikai értelmezést a lépésnek a város párttitkára.²⁹

Az 1972 augusztusában és szeptemberében megrendezett ünnepségeket, valamint a tudományos konferenciákat értékelő pártértekezleti jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy nem sikerült teljeskörűen érvényre juttatni az új típusú szocialista emlékezetpolitikát a város történetével kapcsolatban: „Néhány tudományos ülészakra egyébként is nagyobb mértékben oda kell figyelni, hogy ne ilyen kispolgári tetszelgés legyen. [...] kicsit túlzottnak éreztem a Szent István-korra való visszaemlékezést. Ma már Székesfehérvárnak van olyan jelenkora, amivel erőteljesebben lehet ismer-

27 Tatár Dezső, az Építési és Közlekedési Osztály vezetője a Képzőművészeti Kivitelező és Iparvállalathoz, 1970. november 2. SZM–KEMKI–ADK, 25000/2014/KŐ/1/708 - R/XIII.

28 Székesfehérvár ezeréves évfordulója megünneplésének programja. VB ülés, 1971. augusztus 17. (Kalmár Dezső hozzászólása). MNL FML XXXV. 63. 27-1-4.

29 VB ülés, 1971. szeptember 8. (Kalmár Dezső előterjesztése). MNL FML XXXV. 51. 19-1-3.

kedni.”³⁰ Ugyanakkor feltűnő, hogy a megyei párttitkár maga is szentnek nevezte első királyunkat.

A tanácsi és pártiratokat olvasva a kutatónak az az érzése támad, hogy a helyi döntéshozók nem tudtak (néhányan talán nem is akartak) szabadulni a város középkori múltjától, alkotmányos hagyományaitól. Önmagában a kerek évforduló, megítélésünk szerint, a szocialista rendszerben nem lett volna elegendő indok az emlékműállításra, ha az általánosabb politikai légkör nem teszi azt lehetővé. A kádári konszolidáció azonban lehetőséget kínált arra, hogy ki-ki meggyőződése szerint és a rendszer korlátai között megpróbálja összebékíteni az ezeréves múltat a szocialista jelennel. Ebből a kísérletből az ünnepi megemlékezéseken és a hivatalos jegyzőkönyvekben kettős beszéd fakadt sokféle átmeneti nyelvi formával, a köztéri emlékművek esetében pedig művészi félmegoldásokkal. Számunkra ezt az összekavarodott, bizonytalan körvonalú múltképet tükrözi az az olvasói levél is, amelyet a *Fejér Megyei Hírlap* szerkesztősége kapott. Az „Sz. L.-né” monogramú olvasó hosszan ismerteti, miként nevezné át az utcákat Székesfehérvárott a történelmi hagyományoknak megfelelően, továbbá felvázolja az augusztus 20-i ünnepek elképzelt forgatókönyvét (például alkotmányozó országgyűlést javasol a városba), illetve kitér az általa megálmodott Aranybulla-emlékműre is: „Aranybullára TANKOK, háborús emlékek nem valók! Aranybullát építsük ki így: Legyen egy óriásméretű, monumentális piramis-szerű emlékmű. Tetején a Szent-korona.” Az emlékmű négy oldalára a következőket javasolta felírni: „1. Még vagy 7 törvény leírása. 2. Ezen 31 pontból álló okmány, a magyar-törvény alapokmánya volt 1848-ig.” „Az Aranybulla 3. oldalán ezen márványtábla legyen: Isten áldd meg a magyart! A 4. oldalon ez legyen: Világ proletárjai egyesüljete, a béke, igazság és szeretet jegyében!”³¹

30 Takács Imre, az MSZMP Fejér Megyei Bizottsága titkárának véleménye, 1972. december 27. MNL FML XXXV. 51. 19-1-4.

31 A levél másolatát a *Fejér Megyei Hírlap* szerkesztője küldte át a tanácselnöknek 1971. október 8-án. SZVL XXIII. 501.

Epilógus

Az Aranybulla-emlékmű végül 1990-ben, a rendszerváltás évében nemcsak szimbolikusan, de a valóságban is helyreállította a közjogi folytonosságot: a megszállóvá átminősített szovjet harckocsit eltávolították a Csúcsos-hegyről, és helyét – Rétfalvi eredeti elgondolása szerint – az Aranybulla immár talapzatra állított kőszobra foglalta el az oklevél kihirdetésének feltételezett helyszínén, amit ezúttal magyarázó felirattal is elláttak.³² Utóbbi büszkén hirdeti, hogy a „hasonló tárgyú” *Magna Charta* után „elsőként született meg Európában” itt a király és a nemzet jogait és kötelességeit rögzítő oklevél. Mint ahogy az sem véletlen, hogy az emlékmű négy vágással osztott félgömb talapzatára az oklevél 17. pontja került a magántulajdon védelmét hirdetve a szocializmus négy évtizede után: „Méltó szolgálattal szerzett birtokából soha senki meg ne fosztassék.”

A fentiekben röviden bemutatott történet ugyanakkor arra is bizonyítékot szolgáltat, hogy az Aranybullának a történeti emlékezetben játszott szerepe jelentősebb, mint amekkora a királyi dekrétum közvetlen hatása volt saját korában. Ezen oklevél ugyanis a nemzeti emlékezet valódi kincsestára gazdag értelmezési rétegeivel, amely egymástól igencsak különböző politikai rendszerek számára jelenthet hivatkozási pontot.³³

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára (MNL FML)

XXXV. 51. MSZMP Fejér Megyei Bizottságának iratai (1956–1989), 19. fond, 1. fondfőcsoport
Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyvek

XXXV. 63. MSZMP Székesfehérvári Városi Bizottságának és alapszervezeteinek iratai (1957–1989), 27. fond, 1. fondfőcsoport VB jegyzőkönyvek

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

HU-MNL-OL-M-KS 288 MSZMP központi vezető szervei

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára (SZVL)

XXIII. 501. Székesfehérvár Város Tanácsának iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek

Szépművészeti Múzeum – Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet, Archívum és Dokumentációs Központ (SZM–KEMKI–ADK)

25000/2014/KÓ/1/708 - R/XIII. Képző- és Iparművészeti Lektorátus iratai, Aranybulla-emlékmű

³² „Rehabilitálták” az Aranybulla-emlékművet. *Magyar Nemzet*, 1990. augusztus 21. 195. sz.

³³ Cieger 2022.

Irodalom

- Bertényi Iván (szerk.) 2000: *Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1000–1526*. Budapest, Osiris.
- Cieger András 2022: Fejezetek az Aranybulla modern kori emlékezettörténetéből. In Zsoldos Attila (szerk.): *Aranybulla 800*. Budapest, Országház Könyvkiadó, 277–302.
- Gyarmati György 1995: A nemzetudat-hasadás ünnepi koreográfiája: Augusztus 20. fél évszázada. *Mozgó Világ*, 21. évf. 8, 87–99.
- Horváth Sándor 2022: István király és a kommunizmus: városi önképek és társadalmi terek 1945 után. In Czoch Gábor – Sasfi Csaba – Tóth Árpád (szerk.): *A város örök. Tanulmányok Bácskai Vera emlékére*. Budapest, Korall, 346–357.
- Kertész László 2019: *A Képző- és Iparművészeti Lektorátus története 1963-tól 2007-ig, avagy kultúrpolitikák és egy intézmény átváltozásai*. Budapest, MNG.
- Kovács Ákos 2006: *Kitalált hagyomány*. Pozsony, Kalligram.
- Kovács István 1989: Az alkotmányfejlődés elvi kérdései. In Kovács István (szerk.): *Alkotmány és alkotmányosság*. Budapest, Akadémiai, 1–46.
- Kulcsár Kálmán 1974: *Társadalom, politika, jog*. Budapest, Gondolat.
- Monory-Kovács Ferenc 1922: Az Aranybulla. *Fejérmegyei Napló*, november 19., 264. sz.
- Nagy Ildikó (szerk.) 2006: *Kortárs művészet: szobor pályázatok, 1950–2000*. Budapest, Képző- és Iparművészeti Lektorátus.
- Országgyűlési napló 1978: *Az 1971. évi május hó 12-ére összehívott országgyűlés naplója*. I. kötet. Budapest, [k. n.].
- Pap Milán 2021: *A párttal, a néppel... Eszmék és politikai mozgósítás a Kádár-korszakban*. Budapest, MCC Press.
- Smohay András 2012: Székesfehérvár és II. András. In Kerny Terézia – Smohay András (szerk.): *II. András és Székesfehérvár*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum.
- Tapolczai Jenő 1977: *Egy elnök naplója*. Budapest, Kossuth.
- Vastagh Pál 2017: Alkotmányrevízió 1972: kitörési kísérlet vagy korrekciós próbálkozás. *Múltunk*, 62. évf. 2, 203–244.